

9. Чутова Н. П. Впливовість мас-медіа на формування ціннісних орієнтацій сучасної української молоді (на прикладі Дніпропетровського регіону) : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04 / Чутова Наталія Павлівна. — Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2010.

Василь Теремко

КНИГА В СУЧАСНОМУ МЕДІАСВІТІ

Репрезентовано спробу аналітично оцінити місце книги в сучасному медіасвіті і соціокультурні чинники трансформації книжності.

Ключові слова: *медіа, медіасвіт, книга, книжність, видавнича справа.*

Представлена попытка аналитически оценить место книги в современном медиамире и социокультурные факторы трансформации книжности.

Ключевые слова: *медиа, медиамир, книга, книжность, издательское дело.*

An attempt has been made to evaluate analytically the book's place in tcontemporary media world and socio-cultural factors of transformation of «bookishness».

Key words: *media, media world, book, «bookishness», publishing.*

Навіть байдужа до транзитології людина стихійно спостерігає в останні десятиліття багато явищ, які свідчать про те, що життєвий простір став іншим і продовжує стрімко змінюватися. Ці зміни мають спільну основу — системну інформатизацію. Найвиразніше вони заявили про себе в медіасвіті, зокрема — на полях книжності. Під їх тиском недозбагненні явища відбуваються у структурах мислення та емоційній сфері фахівців видавничої справи, яким непросто знаходити переконливі відповіді на багато пекучих запитань. Мало допомагає їм у цій ситуації галузева наука, за багатьма критеріями не готова до такої роботи. Виходом може слугувати пошук ідей у дотичних до видавничої проблематики теоретичних широтах (праці М. Кастельса, М. Кайку, Р. Ленема, Х.-Д. Кюблера, К. Хейлз, М. Мак-Люена, П. Друкера та ін.), в експертних судженнях і генерування на їх основі потрібних для видавничої науки та практики бачень і розумінь. За таких умов метод філософських осягнень і фі-

лософського аналізу є і цільовим орієнтиром, і засобом у подоланні пізнавального шляху.

Пряких пояснень і неспростовних аргументів шукати в тих працях не варто, бо вони стосуються дещо іншого часу й інших середовищ. Студіювання більшості з них оснащує мислення в його пошуковій діяльності. Особливої уваги заслуговує, наприклад, міркування М. Кастельса про надмірну політизованість сучасної економіки [3], яке знаходить різноманітні підтвердження у медіаіндустрії. Політизованість, очевидно, необхідно розглядати як перенапруженість певними тенденціями, що руйнують традиційні баланси, змінюють розташування ключових сил, визначають новий вектор розвитку. Така форма розбалансованості — закономірна в наближенні до принципово інших гармонійних співвідношень.

Одне з аналітичних спостережень М. Кастельса є засадничо-методологічним: медіа інформаційної епохи (інформаціоналізм — спосіб розвитку, базований на інформації та знаннях) утратили статус масових (звідси — неминучість деактуалізації поняття «мас-медіа»), вони — сегментовані. Теза про сегментованість медіа нічого нового обізнаній голові не дає, якщо не брати до уваги, що ця сегментованість зовсім не така, як в індустріальні часи. У переліку її критеріїв упевнено диктує свою волю донедавна неіснуючий — уподобання за технологічним форматом. Виразний вияв сегментованості за цим критерієм оформився останніми роками і в сфері книжності, яка вже не обмежується лініями, що маркують територію манускриптності і друку.

Сформована індустріальною традицією, зцентрованість книжних практик на друкарській машині та книзі-кодексі багатьма тепер розцінюється як атавізм. Друк, схоже, назавжди втратив монополію, він не обов'язковий для того, щоб твір (текст) став медіафактом. У світі домінування інформаційних енергій сегментованість книжних територій є результатом активізації генерацій, які розглядають друковану книгу-кодекс без звичного для модерних часів естетичного екстазу, прагматично сприймають її як один із медіаносіїв, а не як сакралізований феномен. Постмодерн — це і типологічна децентралізація (новий вимір сегментованості) книжності. Зосередження в одному центрі функцій продукування та споживання контенту; контролю над технологією (цифровою) доступу до нього;

утвердження «мережевої логіки» (М. Кастельс) та мережевого стилю життя — явища інформаціонального етапу її розвитку.

Інформаціональні енергії на сьогодні є ключовими в оновленні матеріальної основи суспільства, вони стратегічно вкорінюються і в її промислово-аграрному ядрі, і в інтелектуально-інформаційній оболонці. Сегментованість книжного світу на споживачів, культурно прив'язаних до книги-кодексу і культурно антагоністичних щодо нього, а також сусідство з ними споживачів, для яких головне — контент, а не технологічні формати його побутування, — паспортна характеристика реалій інформаціональної епохи.

М. Кастельс підказує ще один вимір розуміння недорозпізнаних сучасних явищ: перехід від індустріалізму до інформаціоналізму не є історично еквівалентним переходу від аграрної епохи до індустріальної, що зафіксував остаточне визрівання цивілізації, яка наразі вичерпує свій історичний потенціал. Тому сумніви в доцільності визнання сучасних трансформацій як цивілізаційної революції, а також міркування про обмежену радикальність привнесених ними змін не такі вже єретичні. Цими ідеями можна скористатися як евристичним орієнтиром у прогнозуванні майбутнього книги та напрямів розвитку видавничої справи і як спонуками для адаптаційних маневрів, генерування та реалізації форсайтних програм.

У перехідних фазах медії, конфігураційним центром яких тривалий час була книга-кодекс, вимушено опиняються і в точці трансформаційного розриву, зберігаючи зв'язки з традиційною та формуючи їх із новітньою ланками культури. Так відбувається і в нинішньому часі, означеному як століття безперервних переходів, соціальні виплоди яких — «суспільство непостійності», «суспільство дискретності», «суспільство ризику» та «суспільство переживань» [4]. Ще достатньо потужні в цьому суспільстві способи життєдіяльності та очікування, завдяки яким пережили розквіт культура індустріального світу та гуманістична ідеологія. Водночас тотальна медіалізація, а отже — віртуалізація соціальних взаємодій, утвердження інформації у статусі провідної соціальної сили і впливового політичного ресурсу конфігурують іншу якість суспільства і структурують явища медіакратії та постдемократії, що проявляються у дії як соціальні синоніми постгуманізму [9].

У медіакратичному суспільстві інформація часто виявляється важливішою, ніж факт, якого вона стосується. Інформація не лише

повноцінно замінює факти, а й творить їх симулякри та віртуальні світи, в яких багато людей знаходять і те, чого не вистачає в реальності. Віртуальна екзистенція переживається навіть гостріше, ніж екзистенція справжня. Штучно сконструйована, відірвана від фактологічної основи і високотехнологічно керована, реальність генерує «трансцендентні ілюзії» (І. Кант), привносячи в життєву буденність безоглядно одержимі авангардистські пориви, експансіоністські домагання, різносценарні ілюзії щастя, фобії та застереження. Усі ці явища конфігурують теперішню медіареальність.

Учорашній медіасвіт приречено капітулює перед силами інформаціонального медіасвіту, який, здобуваючи владу над реальністю, ще у своїй дитинності вступає у фазу своєрідного саморуйнування: втрачає ієрархічну стрункість, різноплощинно диверсифікується і неоднаково розвивається у своїх сегментах. Новітню війну медіасвітів структурують інформаційні спецоперації, інформаційне насилля та інформаційні залежності.

Книжність як компонент інформаціонального медіасвіту інертна, в неї замало медіаінструментів, і вони заслабкі, щоб протидіяти експансіям, спрямованим на її питомі території. У боротьбі за увагу цільових аудиторій вона надто «мовчазна» [5], а «цифрове» покоління позбавлене мотивації вслухатися в її голоси і здатності їх чути. Вивітрювання її конкурентоспроможності на медіаринку нагнітає футуропесимізм у надмір інертних рядах прихильників традиційних практик. До роботи з книгою як із технологічно багаторівневим, різноформатним продуктом чи продуктом із додатковими споживчими можливостями ментально і компетентісно готові аж ніяк не всі з них.

Представники іншого ешелону книжності мають переконливі підстави вважати центром своєї справи не книгу як матеріальну форму, а те, що визначає її інформаційну цінність. Конвергентність, мультимедійність, інтермедійність і мультитаскінг (інтегроване, кросфакторне використання різних медій) є для них етикетними обов'язковостями ділової сфери та компетентісним мінімумом. Це спонукає думати про незавершеність процесу типологічної диверсифікації у сфері книжності.

Розуміння того, що всі дискомфорти книжного світу є породженням боротьби цифри і друку, вже dorостає до аксіоматичності.

В епіцентрі цієї боротьби зійшлися інтереси поколінь, культур і, можливо, навіть цивілізацій. У будь-якому разі книжний світ переживає і протистояння, і намагання конструктивно вжитися сил, які називають то антагоністичними, то синергетично взаємодоповнювальними. Якщо боротьба на знищення між ними неминуча, то, за законами розвитку, самоусвідомлена, наснажена визрілими цілями молодша сила, як правило, перемагає ту, що була молодшою колись.

Багато чинників сигналять, що саме такою формою боротьби є контрпозиція цифри («четвертої великої техніки письма» — Д.-Д. Болтер) і друку. Яким буде технологічний ландшафт книжності по її завершенні — на сьогодні не береться переконливо судити ніхто з тих, хто знає про методологічну неспроможність подібних потуг. Свого часу опосередковано натякнув на це П. Друкер [1]. Не все прояснюють і ґрунтовно зосереджені на цій проблематиці дослідження: футурософських розривів не позбавлене навіть одне з найцікавіших серед них — «Фізика майбутнього» М. Кайку [2]. Позбавлені антропологічного компонента, технократичні ідеї наразі ще ніяковіють перед запитаннями: а що має відбуватися за епохою цифрових технологій і яким цілям вони покликані служити? Не вистачає аргументів і твердженням про незнищенність книги-кодексу та книжних практик, заснованих на поліграфічних технологіях.

Передові загоны кожного з таборів і на теоретичному, і на буденному рівнях грішать намаганнями аналізувати й оцінювати явища однієї культурної епохи, послуговуючись логемами і поняттями іншої, або взагалі обходяться без аргументів. Із цих причин нерозбірливість, малорозуміння та плутанина беруться верховодити там, де в усталених ситуаціях порядкують знання, фахове сумління та повага до них.

Те, що пишуть і говорять про сучасну книжність, нагнітає відчуття інформаційної перевантаженості ірраціональним, актуалізує роль пізнавального розуміння та раціональності як цінності переінформованого світу. Пізнавальне розуміння та раціональність допомагають вимогливо бачити себе в динамічному сьогоденні й шукати свій шлях у майбутнє, що вже настало. Орієнтиром для тих, хто відстежує рух книги в медіасвіті, може прислужитися коментований синтез ідей, що циркулюють у фаховому, науковому дискурсах і постають у новітніх досвідах:

1. Друк, книга, література і читання як символи індустріальної епохи пережили свій розквіт наприкінці XIX ст. (у добу найвищого піднесення промисловості). Із переходом до епохи інформаційної та із структурно-типологічним розвитком медій книгу поступово стали розглядати як «жалюгідний додаток» (А. Шифрін) до них. Суттєвого удару кореневій системі книжності завдало зрощення видавничої справи з індустрією розваг, що обмежило ареал інтенційного читання, виполولو ряди інтенційних читачів. Звідси — недооцінювання книги в соціоінженерному та антропологічному конструюванні.

2. Цифрове «майбутнє» вже стало сьогоденням книжності, змінивши культурну парадигму, бо цифра живе своїм життям та задає інші виміри функціональності контенту. Друкований і цифровий тексти працюють по-різному. Із розпросторенням цифрових технологій відбулося розмежування за базовим принципом Того, що є, і Того, що було, й посилився голос питання, пов'язаного з Тим, що буде. Бо в кожній епохи свої погляди, настанови, практики і системи оцінювання. Це проявляється навіть на поняттєвому рівні: дефініювання книги як призначеного для задоволення естетичних, пізнавальних, розважальних потреб масиву інформації, а видавництва — як компанії, що працює з контентом усіх форматів [8].

3. Для розуміння медіареальності необхідно збагнути фундаментальне: світ став іншим (таким, що не піддається розгляду в одному ряду ні з чим) чи інакшим (таким, що продовжує відоме в ряду)? І яким він буде, коли теперішнє нове стане звичним? Саме над цими питаннями пульсує пізнавальна думка [7]. Для хоч би приблизних відповідей на них потрібні якісні знання та мисленнєві вміння як протисили гучному невігластву.

4. Реальністю медіасвіту, особливо його книжного сегмента, є боротьба за домінування картини майбутнього, управління сценарієм переходу в нові реалії задля отримання вигід передусім у сьогоденні. «Торгівля майбутнім» в інформаційному світі виявилася надзвичайно «прибутковою» справою. Охопила вона і видавничу діяльність. Із цим пов'язано безліч нових питань, серед яких — антропологічні (як жити?) і ділові (чим і як займатися?).

5. Проблема медіаграмотності має і видавничий вимір. Найбільший дефіцит цього виміру — несформованість холістичної

(цілісної) і космозованої (очищеної від суб'єктивності) концепції сучасної книжності, перенапруженість її аматорськими і тенденційними судженнями. Як відомо, книга символізує цілісність світу, а зрощена з цифрою постмодерну свідомість фрагментує його. У такої свідомості більше свободи і ризиків сприйняти атрибути незнання за вияви істинного. Малообізнаність надто слабка перед тиском маніпулятивних інструментів, піддатлива соціоінженерним спекуляціям, обіцянкам «легко дістатися до сиру», який, щоправда, може бути і в мишоловці.

6. Незбалансованість товарного та інтелектуального капіталізму (М. Кайку), особливо помітна в Україні, витісняє книгу та читання на маргінеси суспільного побуту. Симптоми зневажливого ставлення до книги як чинника розвитку особистості, акумулятора і транслятора надбань людства та символу організованості соціосистеми з часом можуть перерости в деградування і виродження практик, які генерували й утримували культуру книжності, забезпечували статус книги як інтелектуального центру. Не виключені й антропологічні втрати, навіть у близькому майбутньому.

7. Цивілізаційна революція — це все-таки трансформація, тому нова культура попередню не знищує, а влітає у свою структуру. На таких переходах у найважливіших аспектах буття спрацьовує «принцип печерної людини» (М. Кайку), який моделює поведінку на основі архетипних досвідів. Ігнорування цього принципу стало причиною краху кількох зрощених цифровою футуротворчістю екстравагантних прогнозів: «офіс без паперу», «університет без студентів», «туризм без туристів». Є підстави думати, що твердження про «світ без книг», які спровокували культурошок багатьох «людей друку», поспішає втратитися у цей перелік.

8. Стан національної книжності не може бути кращим, ніж стан економіки і соціокультурної сфери. Він напряму залежить від питомої ваги та ролі в суспільстві середнього класу й орієнтації держави на інноваційний розвиток, який неможливий без потужних інтелектуально-креативних сил, а вони — без саморозвитку на основі роботи з книгою.

9. У ситуаціях, основна характеристика яких — невизначеність, а точка біфуркації пульсує, як вулкан, платформою розвитку об'єктів і явищ культури (видавничої справи і читання) є осмислена

гуманітарна політика, базована на знаннях, цілях і форсайт-проектах, реалізація яких перетворює на реальність модельоване майбутнє. Неочищеність її від аматорства і позапредметної кон'юнктури робить жертвою національний інтерес.

Стріли багатьох дискусійних ідей націлені безпосередньо на друковану книгу: неминучість витіснення її на околиці культури (Д.-Д. Болтер); наближення кінця культури книги (О. Гардісон); перетворення книги на талісман; невинуватість боротьби за її збереження, оскільки це акцентує увагу лише на формі; «не-книга» як реальність сьогодення (Р. Ленем). Наче «контрольний постріл» сприймаються такі слова Р. Ленема: «Умирання книги як операційної системи зліквідує багатьох її операторів» [5, с. 286].

Ці ідеї не нові. З книгою як явищем культури, медіасвіту боролися завжди, бо вона, даруючи блага одним, несла проблеми іншим. Не бракувало і спрямованих проти неї апокаліптичних прогнозів. Найвідоміший із них явлений у «Маніфесті футуризму» (1909 р.) Ф.-Т. Марінетті: книга як «головний злодій» ладу, що віджив своє, втратила культурну вищість і приречена на зникнення. Ці звинувачення письма і друку за спрощення світу і зведення його до поліграфічних умовностей книжну культуру не підірвали. Навпаки — вона пережила кілька хвиль піднесення, витримавши поміж ними і спади, і різні удари.

Сучасні випробування книжного світу, як і зосереджені довкола нього дискурси, започатковані ще в дуже далекі часи. У їх алгоритмі таїться евристичний ключ, мислене оперування яким приводить до важливих для сьогодення розумінь. Вони легко даються тим, хто бачить час як лінійно-циклічну функцію, що охоплює процес розвитку як поступальне, стадіальне і дискретне явище. За такого підходу кожен етап руху конфігурує інший культурний світ і арсенал людських можливостей, привносячи радикально нове, переформатовуючи донедавна актуальне і своєрідно відновлюючи забуте. Тому жодне з комунікаційних надбань упродовж історичного розвитку не було знищене, і всі вони різною мірою структурують та озмістовлюють комунікаційний світ сучасної людини [6].

Логіка розвитку підказує неминучість співіснування, взаємопроникнення явищ, заснованих на друкові, і тих, що приносить цифра. А це означає і збереження книги у своїх фундаментальних

параметрах, і трансформацію її в мультиформатність, що можна трактувати як оновлення її сутності та форми, розширення простору і функціональне урізноманітнення.

Цифра як генетична основа нової цивілізації, розпредметнивши слово (позбавивши його необхідності в матеріальному носії), відновила його потенціал, максимально задіяний в епоху усності. Цим вона спричинилася до появи гібридних утворень — своєрідних ретроінновацій. За логікою циклічного часу це означає, що абсолютно нові, на перший погляд, медійні явища вже були і навіть домінували, щоправда, на інших історичних горизонтах і в інших технологічних виявах.

Наразі непросто судити про те, якими будуть медії в піковій фазі цивілізації, яка народжується, бо ще не всі її сутнісні ознаки фундаментально проявлені. Процес її самоорганізації тільки розпочався, спонукаючи до екстраполяційних міркувань про горизонт її розквіту і наводячи нові лінії парадигмальних протистоянь у теорії та практиці. Багато ідей у цих протистояннях мають потужну кумулятивну силу, рекрутуючи покоління, за якими майбутнє. Наскільки їм потрібні будуть надбання попередніх поколінь — покаже час. Наразі пульсування, мобільність цифри значно привабливіші для них, ніж упорядкованість і стабільність друку. І це є ключовим чинником сегментування сучасного медіасвіту і сфери книжності. На хвилі цих явищ помітно заявила про себе мобільна, високоініціативна, композитна фігура читача-автора, про якого по-різному дискутують.

Цифра багато дає і все-таки щось забирає. Логоцентричність тексту вона витісняє калейдоскопічністю гри. Задає виміри креативності і технологічності, які проблематизують авторське право як інститут. Читання як інтелектуальна і духовна праця поступається місцем мандрівці гіпертекстовими лабіринтами і світами різних медій із грандіозними можливостями для крос-медійних експериментувань. У такому середовищі неінтенційна особистість про натужну працю у просторі книги-кодексу згадає в останню чергу. Очевидно, саме в цьому — одна з ключових проблем буття книги в теперішньому медіасвіті. Наскільки можливо без такої праці здобути особистісну й фахову силу, самодостатньо вжитися у соціумі і встояти на вітрах культур — має сказати час, оскільки фахівці здебільшого мовчать. Якщо без якісної роботи з книгою-кодексом не обійтися в

розвитку життєвих сил людини і забезпеченні конкурентоспроможності нації, потрібне виховання інтенційної особистості з розвинутою онтологічною потребою у глибинному читанні. А це — високотехнологічний, трудомісткий і вже недешевий проект.

На його фоні ідеї та компілятивні програми пропаганди (підтримки) читання — тривіальна банальність. Фундаментальні рішення перебувають у площині гуманітарної політики, яка, надавши належного значення формуванню людського капіталу, зможе відновити позиції книги як важливого антропо- і культуротвірного інструменту або віддасть її хвилям культурного відбору. Ефективність такої політики універсально діагностують відкритість для всіх і прогнозована робота соціальних ліфтів, які наразі оптимізму не вселяють.

Якими б проблематичними не були зовнішні умови, видавнича справа повинна виявляти максимальну стійкість на своїх питомих позиціях, а також кмітливість і рішучість у вживанні на нових компетентнісних територіях, тримаючи в полі зору ідеї, технології, очікування та практики, контроль над якими онтологічно притаманний і доступний тільки їй. А ще вона має працювати у злагоді зі своїм часом, раціонально вдивлятися в майбутнє, щоб не прогавити «виходу на поверхню нових ідей» (Лі Якока), намагатися розпізнати час за горизонтом, щоб і там здобути собі місце.

1. *Друкер П. Ф.* Энциклопедия менеджмента : пер. с англ. / Питер Ф. Друкер. — М. : ИД «Вильямс», 2008. — 432 с.
2. *Кайку М.* Фізика майбутнього ; пер. з англ. / Мічіо Кайку. — Львів : Літопис, 2013. — 432 с.
3. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. — М. : ГУ ВЦЭ, 2000. — 608 с.
4. *Кюблер Х.-Д.* Міфи про суспільство знань ; пер. з нім. / Ханс-Дітер Кюблер. — К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2010. — 264 с.
5. *Ленем Р.* Електронне слово: Демократія, технологія та мистецтво / Ричард Ленем; [пер. з англ. А. Галушки]. — К. : Ніка-Центр, 2005. — 376 с.
6. *Мак-Люен М.* Галактика Гуттенберга: Становлення людини друкованої книги / Маршалл Мак-Люен ; пер. з англ. А. А. Галушки, В. І. Постнікова. — 3-тє вид. — К. : Ніка-Центр, 2011. — 392 с. — (Зміна парадигми ; вип. 1).
7. *Никитин В.* Основание иного / Владимир Никитин, Юрий Чудновский. — К. : Оптима, 2011. — 176 с.

8. Форсайты без фантастики // Университетская книга. — 2013. — Июль—авг. — С. 68—71.
9. Хейлз К. Н. Як ми стали постлюдством: віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці / Н. Кетрін Хейлз ; пер. з англ. Є. Т. Марічева. — 2-ге вид., виправл. — К. : Ніка-Центр, 2013. — 426 с. — (Зміна парадигми ; вип. 3).

Юрій Бондар

**ВИДАВНИЧА ЖУРНАЛІСТИКА:
ДО ПИТАННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ,
або ПРО ПОТРЕБУ РОДИННОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ**

Розглянуто питання становлення та розвитку періодичних видань, що висвітлюють тематику видавничої справи. Порушено питання про виокремлення та позиціонування видавничої журналістики як навчальної спеціалізації та предмета наукових досліджень.

Ключові слова: *періодичні видання, видавнича справа, видавнича журналістика.*

Рассмотрены вопросы становления и развития периодических изданий, освещающих тематику издательского дела. Поставлен вопрос о выделении и позиционировании издательской журналистики как учебной специализации и предмета научных исследований.

Ключевые слова: *периодические издания, издательское дело, издательская журналистика.*

The article discusses the formation and development of periodicals covering topics of publishing. It raises the question of positioning publishing journalism as an academic discipline and the subject of research.

Key words: *periodicals, publishing, publishing journalism.*

У діяльності засобів масової інформації — преси, радіо, телебачення — склалася достатньо помітна і системна спеціалізованість видань, теле-, радіопрограм тієї чи іншої тематики. Формальними проявами цього є і професійні, зокрема авторитетні міжнародні, об'єднання журналістів, що висвітлюють теми, наприклад, спорту (Міжнародна асоціація спортивної преси), кіномистецтва (Міжнародна федерація кінопреси), технорозвитку (Міжнародна федерація технічної преси), туризму, есперанто. Є й національні, серед них — і українські, «тематичні» професійні об'єднання журналістів.